

Kapitola X.

OBHÁJCE

§ 1 Obhájce

§ 2 Práva a povinnosti obhájce

§ 3 Nutná obhajoba a obhájce zvolený

§ 4 Jiné osoby s obhajovacími právy

§ 1 Obhájce

Důležitou součástí jinak velmi širokého práva na obhajobu je **právo obviněného mít obhájce a radit se s ním o způsobu obhajoby (tzv. formální obhajoba).**

Obhájce je právním zástupcem osoby, proti které se trestní řízení vede, a jeho úkolem je poskytnout obviněnému všestrannou právní pomoc. Zejména dbá na to, aby v průběhu celého řízení byla ve prospěch obviněného využita všechna práva a prostředky obhajoby, které trestní řád obviněnému poskytuje, a aby obviněný pro neznalost trestních předpisů nebyl na svých právech zkrácen.

Obhájce je samostatným subjektem trestního řízení, který však v trestním řízení vystupuje jménem obviněného a jedná s jeho souhlasem. Obhájce je v trestním řízení zástupcem obviněného, který vystupuje ve prospěch obviněného, obhajuje jeho zájmy a spolupracuje s obviněným při výkonu jeho práv.

Z uvedeného vyplývá, že obhájce nemůže vystupovat vlastním jménem, a to ani v řízení proti uprchlému (srov. č. 54/2007-II Sb. rozh. tr.).

Obhájcem v trestním řízení může být výlučně **advokát**.¹ Advokacie je nezávislé povolání provozované na soukromém principu. Při poskytování právních služeb, včetně obhajoby, je advokát nezávislý, je však vá-

¹ Definici advokáta obsahuje § 4 zák. č. 85/1996 Sb., o advokacii, v platném znění: Advokátem je ten, kdo je zapsán v seznamu advokátů vedeném Českou advokátní komorou.

zán právními předpisy a v jejich mezích příkazy klienta. Jeho postavení v trestním procesu je ve vztahu ke klientovi do jisté míry samostatné (srov. např. § 41 odst. 4, podle kterého, je-li svéprávnost obviněného omezena, může obhájce vykonávat práva obhajoby též proti vůli obviněného) a v případech, kdy jsou příkazy klienta v rozporu se zákonem, musí je odmítnout. Současně je též povinností obhájce dbát při výkonu obhajoby etických pravidel svého povolání a pravidel soutěže stanovených Českou advokátní komorou.

Advokát se v rámci svého pověření může dát zastoupit jiným advokátem, v takovém případě hovoříme o tzv. **substituci**, a při jednotlivých úkonech může advokáta zastoupit koncipient, a to s výjimkou uvedenou v ustanovení § 35 odst. 1 věta druhá. **Koncipient nemůže zastoupit advokáta v řízení před krajským soudem jednajícím jako soud prvního stupně a v řízení před vrchním soudem a Nejvyšším soudem.** I v těch případech, ve kterých může při jednotlivých úkonech advokáta zastoupit koncipient, například při výslechu obviněného v přípravném řízení, odpovídá příslušný advokát za kvalitu prováděné obhajoby.

Trestní řád uvádí, kdy **advokát nesmí v řízení být obhájcem obviněného.** Podle ustanovení § 35 odst. 2 a 3 je to ten advokát, proti kterému bylo nebo je vedeno trestní stíhání a v důsledku toho v řízení, ve kterém by měl vykonávat obhajobu, má postavení obviněného, svědka nebo zúčastněné osoby. Obhájcem obviněného v celém trestním řízení nesmí být ani advokát, který má v řízení vypovídat jako svědek, podává znalecký posudek nebo je činný jako tlumočník. Nerespektování těchto pravidel má za následek vyloučení obhájce zvoleného nebo zproštění obhajoby ustanoveného obhájce. Těmto institutům je věnována pozornost dále.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže stanoví, že **obhájcem mladistvého nemůže být ten, kdo současně zastupuje osobu, jejíž zájmy si odporují se zájmy mladistvého, a ten, kdo byl mladistvému jako obhájce takovou osobou zvolen – § 44 odst. 1 cit. zák.**

Ve smyslu § 51b je obhájce osobou, kterou v trestním řízení, v němž jsou projednávány utajované informace, musí orgány činné v trestním

řízení předem poučit podle zák. č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.

Trestní řád upravuje také tzv. pluralitu obhájců. **Pluralitou obhájců** jsou míněny případy, kdy obviněný v jednom proti němu vedeném trestním řízení udělil plnou moc dvěma nebo více obhájcům a kdy každý z nich na základě tohoto disponuje samostatnými obhajovacími právy a povinnostmi, od postavení druhého obhájce neodvozenými.

Obhajoba obviněného prováděná současně více obhájci má několik výhod. Jsou jimi zejména specializace obhájců v kauzách, kde jsou pro obhajobu žádoucí zvláštní znalosti, kolektivní posuzování otázek a širší konzultační činnost, rozdělení úkolů při přípravě obhajoby i při jejím provádění v různých stádiích trestního řízení. Pluralitu obhájců odlišujeme od případů **substitučního zastoupení**, kdy sice v téže věci působí více obhájců, avšak obviněný má stále jen jednoho přímého obhájce (zvoleného nebo ustanoveného), přičemž substitut je činný pouze na žádost přímého obhájce, na místo něho a v mezích jím uděleného pověření.

Ustanovení § 37 odst. 3 směřuje k odstranění komplikací zejména při vyrozumívání obhájce a doručování. Jestliže si tedy obviněný zvolí dva nebo více obhájců, je povinen zároveň orgánu činnému v trestním řízení oznámit, kterého z těchto obhájců zmocnil k přijímání písemností a k vyrozumívání o úkonech trestního řízení. Pokud tak neučiní, určí takového obhájce předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce a své rozhodnutí pak oznámí všem zvoleným obhájcům. Naopak týž obhájce může v téže věci obhajovat více obviněných, jejich zájmy však nesmí vzájemně kolidovat.

O právu obviněného na **bezplatnou obhajobu, resp. obhajobu za sníženou odměnu**, srov. § 33 odst. 2 a výklad v kapitole IX.

§ 2 Práva a povinnosti obhájce

Základní práva a povinnosti obhájce v trestním řízení jsou uvedeny zejména v ustanovení § 41. Obhájce je povinen poskytovat obviněnému

potřebnou právní pomoc, účelně využívat k hájení jeho zájmů prostředků a způsobů obhajoby uvedených v zákoně, zejména pečovat o to, aby byly v řízení náležitě a včas objasněny skutečnosti, které obviněného zpravují viny nebo jeho vinu zmírňují, a tím přispívat ke správnému objasnění a rozhodnutí věci (§ 41 odst. 1). Toto obecné vyjádření činnosti obhájce je dále v trestním řádu rozvedeno v ustanoveních § 41 odst. 2 až 6.

I když trestní řád uvádí, že obhájce je povinen ve své obhajobě přispět „ke správnému objasnění a rozhodnutí věci“ (§ 41 odst. 1, věta poslední), přesto postavení obhájce je do jisté míry specifické v tom, že tato povinnost platí jen potud, pokud obhájce svou činností nezhorší postavení a neztíží procesní situaci obhajovaného. **Obhájce je povinen vykonávat svoji činnost, kterou zároveň přispívá k objasnění skutkových okolností a správnému rozhodnutí ve věci, jen ve prospěch obviněného.**

Obhájce je oprávněn již za přípravného řízení činit za obviněného návrhy, podávat za něho žádosti a opravné prostředky, nahlížet do spisů v souladu s § 65.

Obhájce má právo zúčastnit se podle ustanovení trestního řádu již od zahájení trestního stíhání vybraných vyšetřovacích úkonů, při nichž má právo klást vyslychaným osobám otázky.

Výrazným oprávněním je možnost rozmluvy s obviněným, který je ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody, bez přítomnosti třetích osob.

Obhájce je v řízení před soudem oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit obviněný. Po vyslechnutí svědků soudem má právo klást otázky. Za podmínek § 215 odst. 2 mu může být umožněno provést důkazy, zejména výslech svědka nebo znalce. Při hlavním líčení je obhájce oprávněn přednést závěrečnou řeč a ve veřejném zasedání konečný návrh (§ 216, § 235 odst. 3).² Mimořádný opravný prostředek – dovolání – může podat obviněný jen prostřednictvím obhájce.

² K otázce přípustnosti tzv. alternativního návrhu obhájce srov. klauzurní práci č. 55 „Jen si tak šlehnout“, in Jelínek, J. a kol.: Praktikum z trestního práva s řešením. 6. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2016, s. 261 a násl.

Je-li obviněný omezen ve svéprávnosti, může obhájce oprávnění uvedená v § 41 odst. 2, 3 vykonávat též proti vůli obviněného, ale vždy v jeho prospěch (srov. § 41 odst. 4).

Otázku ukončení vzájemného právního vztahu mezi obviněným a obhájcem řeší ustanovení § 41 odst. 5, které uvádí, že pokud nebylo zmocnění obhájce při jeho zvolení nebo ustanovení vymezeno jinak, zaniká při skončení trestního stíhání. I když zmocnění takto zaniklo, je obhájce ještě oprávněn požádat o navrácení lhůty k podání odvolání, požádat o navrácení lhůty k odstranění vad obsahových náležitostí odvolání ve smyslu § 251 odst. 1, dále podat za obžalovaného ještě dovolání a zúčastnit se řízení o dovolání u Nejvyššího soudu, podat žádost o milost a o odklad výkonu trestu.

Zmocnění obhájce může být omezeno jen na určitý úsek řízení (například nejde-li o případ nutné obhajoby, obviněný si zvolí obhájce pouze k hlavnímu líčení nebo si zvolí obhájce pouze pro obhajobu před soudem druhého stupně). Zmocnění obhájce může být omezeno k provedení jen jediného úkonu (například k sepsání odvolání, stížnosti, k nahlédnutí do spisu apod.). Je-li plná moc takto vymezena, končí obhajoba provedením toho kterého úkonu. K případným dalším úkonům by již bylo třeba udělit novou plnou moc.

Obhájce má právo ve všech stádiích trestního řízení vyžádat si předem kopii nebo průpis protokolu (§ 55) o každém úkonu trestního řízení, tedy i toho, u něhož nebyl osobně přítomen. Orgány činné v trestním řízení jsou povinny mu vyhovět, odmítnout mohou jen z technických důvodů. Náklady s tím spojené je povinen obhájce státu uhradit.

Rozsah oprávnění obhájce není identický s rozsahem oprávnění obviněného. Je užší potud, že určité úkony a opatření jsou vázány na osobu obviněného (např. výslech obviněného, právo posledního slova).

Pokud jde o účast obviněného a obhájce ve vyšetřování, platí, že obhájce je oprávněn být přítomen již od zahájení trestního stíhání při vyšetřovacích úkonech, jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem (§ 165 odst. 2), kdežto účast obviněného na vyšetřovacích úkonech může policejní orgán připustit. Oprávnění obhájce je v tomto

směru do jisté míry širší, neboť jde ze strany obhájce o procesní **nárok**, zatímco u obviněného jde o **možnost**, nikoliv o jeho nárok. V případech, kdy obviněný obhájce nemá, zmírňuje nerovnost oprávnění ustanovení § 165 odst. 1, z něhož vyplývá, že policejní orgán připustí účast obviněného na vyšetřovacích úkonech zejména tehdy, jestliže obviněný nemá obhájce a úkon spočívá ve výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď.

Odrazem potlačení významu přípravného řízení a jeho výsledků pro další průběh trestního řízení je již zmíněná formulace ustanovení § 165 odst. 2. Právo účasti obhajoby při provádění úkonů přípravného řízení se omezuje jen na procesně důležité úkony, **jejichž výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem**, tj. zejména na výslech obviněného, svědků, znalců, provádění konfrontace, rekonstrukce, vyšetřovacího pokusu, rekonstrukce, prověrky na místě a neodkladných a neopakovatelných úkonů. Obhájce při těchto úkonech může obviněnému i jiným vyslychaným osobám klást otázky poté, co je mu uděleno slovo. Kdykoli v průběhu úkonu může vznášet námitky proti způsobu jeho provádění.

Vzhledem k tomu, že účast obhájce u vyšetřovacích úkonů je jeho procesním nárokem, může se obhájce rozhodnout, kterých úkonů se zúčastní a kterých ne. O konání vyšetřovacích úkonů, u nichž má právo být přítomen dle ustanovení § 165 odst. 2, nebo o výslechu svědka, který má právo odepřít výpověď, musí být **obhájce včas vyrozuměn** policejním orgánem, pokud to policejnímu orgánu oznámí. Obhájci musí být sděleno, o jaký druh úkonu se jedná, doba a místo jeho konání a jede-li o výslech osoby, sdělí se mu i údaje, podle nichž lze poznat totožnost takové osoby nebo k čemu má být tato osoba vyslechnuta. Výjimkou v tomto případě je pouze výslech svědka, jehož totožnost má být z důvodů uvedených v § 55 odst. 2 utajena, přesto může obhájce zvážit svou účast podle sdělení o tom, k čemu bude tento svědek vypovídat (srov. § 165 odst. 3). Neúčastní-li se obhájce či obviněný v přípravném řízení úkonu, o jehož konání byli policejním orgánem vyrozuměni, je možné v hlavním líčení číst protokol o výpovědi svědka, jehož výslechu se obhájce či obviněný neúčastnili, ačkoliv byli o tomto úkonu vyrozuměni (§ 211 odst. 3).

Obhájce je dále vyrozumíván o konání hlavního líčení a veřejného zasedání, přitom k přípravě obhajoby mu zákon stanoví přiměřené lhůty. K řádnému vedení obhajoby slouží obhájci nejen právo nahlížet do spisů, žádat kopie protokolů, ale i povinnost orgánů činných v trestním řízení doručovat obhájci důležité písemnosti (srov. § 130 odst. 2, § 137 odst. 2, 3, § 196 odst. 1). Obhájce má dále právo seznámit se s obsahem zvukového záznamu o průběhu hlavního líčení, pokud byl takový záznam prováděn (č. 58/2005 – II Sb. rozh. tr.).

Veškerá činnost obhájce v trestním řízení musí být vedena ku prospěchu obviněného, tedy tak, aby byly náležitě a včas zjištěny všechny skutečnosti, které obviněného zbavují obvinění a nebo jeho vinu zmírňují. Úkolem obhájce je předkládat a poukazovat na důkazy svědčící ve prospěch obviněného a na jejich provedení trvat, v případě přetrvávajících pochybností po provedeném dokazování tyto pochybnosti zdůrazňovat a vždy usilovat o to, aby obviněný nebyl nedůvodně postižen. I když je sám obhájce o vině obviněného přesvědčen, neboť se mu obviněný přiznal nebo zjištěné skutečnosti jednoznačně obviněného usvědčují, je i nadále povinností obhájce zdůrazňovat všechny polehčující okolnosti svědčící ve prospěch obviněného. Obhájce nikdy nesmí uvádět skutečnosti, které by obviněnému přitěžovaly.

Je-li obviněný plně svéprávný, je obhájce v otázce procesního postupu vázán jeho pokyny, ledaže by byly v rozporu se zákonem nebo stavovským předpisem (srov. § 17 zák. o adv.).³

Advokát je ze zákona povinen zachovávat mlčenlivost o všech skutečnostech, o nichž se dozvěděl při výkonu obhajoby (tj. v souvislosti s poskytováním právních služeb), a této povinnosti jej může zprostit pouze klient (srov. § 21 odst. 1, 2 zák. o advokacii). Pokud advokát není klientem zproštěn mlčenlivosti, není oprávněn vypovídat jako svědek v právním řízení a ani jinak vyjvit vůči komukoliv skutečnosti, které jsou předmě-

³ Případ vázanosti obhájce pokynem obviněného, který zakázal svému ustanovenému obhájci účast na vyšetřovacích úkonech, rozebírala klauzurní práce č. 30 „Elektrický Kolja“, in Jelínek, J. a kol.: Praktikum z trestního práva s řešením. 6. aktualizované vydání. Praha: Leges, 2016, s. 131 a násl.

tem advokátního tajemství. Mlčenlivost advokáta je jednou z jeho hlavních povinností. Její porušení podle okolností může být kárným proviněním advokáta, za které mu může být uloženo kárné opatření, z nichž nejprísnější je vyškrtnutí ze seznamu advokátů.⁴

Po smrti klienta nebo jeho zániku může být advokát zproštěn povinnosti mlčenlivosti jeho právním nástupcem. Jestliže je právních nástupců více, například dědiců, pak musí být povinnosti mlčenlivosti zproštěn všemi těmito osobami. Nestačilo by tedy, pokud by byl zproštěn jen jednou z nich. Přitom souhlas klienta ani jeho právního nástupce nemůže být nahrazen rozhodnutím soudu, ani jiným způsobem, například rozhodnutím České advokátní komory, která k takovému souhlasu není oprávněna. I když advokát odmítne vypovídat z důvodu uvedeného v § 99 odst. 2 (státem uložená povinnost mlčenlivosti), je povinen se dostavit na základě řádného předvolání před jakýkoli orgán činný v trestním řízení a ke splnění této povinnosti může být i donucován. Soud nemůže o takové skutečnosti advokáta vyslyšet jako svědka (§ 99 odst. 2). Pokud by však předmětem výslechu měly být skutečnosti, které se advokát dozvěděl jinak než v souvislosti s poskytováním právních služeb, měl by povinnost vypovídat jako svědek. Výjimky jsou uvedeny v § 99 (zákaz výslechu) a § 100 (právo odepřít výpověď). Na druhé straně však **povinnost mlčenlivosti nezbavuje advokáta povinnosti překazit spáchání trestného činu podle § 367 tr. zák.** Na advokáta (advokátního koncipienta) se však v souladu s jeho procesní funkcí **nevztahuje skutková podstata neoznámění trestného činu dle § 368 tr. zák.** (srov. výslovnou dikci § 368 odst. 3 tr. zák.).

Podle § 16 zákona o advokacii je advokát povinen chránit a prosazovat práva a oprávněné zájmy klienta, a nikoliv tedy jakékoliv jeho zájmy anebo jakékoliv jeho požadavky. Proto také obhájce nemůže akceptovat

⁴ Obhájce ovšem nemůže s odkazem na povinnost mlčenlivosti uvádět orgánu činnému v trestním řízení nepravdivé údaje, na které se vztahuje povinnost mlčenlivosti, byť by tak činil v zájmu obviněného, popř. ohledně identity osob, na kterou je dotazován. Obhájce není v privilegovaném postavení, které by mu umožňovalo lhát orgánu činnému v trestním řízení ve prospěch svého klienta. Takové jednání (tj. záměrné uvedení nepravdy, aby obviněnému umožnil uniknout trestnímu stíhání nebo jeho stíhání podstatně oddálil) by mohlo být trestným činem nadřozování podle § 366 odst. 1 tr. zák. (srov. č. 25/2009 Sb. rozh. tr.).

obhajobu obviněného spočívající například v obvinění jiné osoby na základě důkazů, o kterých obhájce ví, že byly zfalšovány, a že obvinění jiné osoby není pravdivé apod.

§ 3 Nutná obhajoba a obhájce zvolený

A. Trestní řád zná pouze obhajobu obhájcem na základě plné moci – tzv. **zvolený obhájce**, nebo obhajobu **obhájcem ustanoveným** soudem. Třetím, zvláštním případem je obhajoba na základě určení Komorou (stavovským orgánem advokacie) podle § 18 odst. 2 zák. o advokacii – srov. výklad dále.

V případech, kdy to zákon výslovně stanoví, musí mít obviněný obhájce, a to i tehdy, jestliže si ho sám nezvolil nebo si ho vůbec zvolit nechce. Jedná se o případy **nutné obhajoby**, které jsou výslovně upraveny v ustanovení § 36 a § 36a tr. řádu a ustanovení § 42 zák. mládeže.

Obviněný musí mít obhájce již v přípravném řízení,

1. je-li ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody, ve výkonu ochranného opatření spojeného se zbavením osobní svobody nebo na pozorování ve zdravotnickém ústavu (§ 116 odst. 2),
2. je-li jeho svéprávnost omezena,
3. jde-li o řízení ve věcech mladistvých od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných a neopakovatelných, ledaže nelze provedení úkonů odložit a vyrozumění obhájce o něm zajistit (§ 42 odst. 2 zák. mládeže),
4. jde-li o řízení proti uprchlému,
5. jde-li o sjednávání dohody o vině a trestu,
6. považuje-li to soud a v přípravném řízení státní zástupce za nutné, zejména proto, že vzhledem k tělesným nebo duševním vadám obviněného mají pochybnosti o jeho způsobilosti náležitě se hájit,
7. koná-li se řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let,

8. v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému, nebo
9. má-li se vyjádřit k tomu, zda se vzdává práva na uplatnění zásady speciality v řízení po vydání z cizího státu (§ 85 odst. 2, § 198 odst. 2 mjs),
10. v řízení o vydání do cizího státu, nebo o předání do jiného členského státu Evropské unie,
11. v řízení o dalším předání do jiného členského státu Evropské unie,
12. v řízení o uznání a výkonu cizozemského rozhodnutí, v řízení o uznání a výkonu rozhodnutí jiného členského státu Evropské unie a peněžitých sankcích a plněních, kterým byl uložen peněžitý trest nebo pokuta, a v řízení o uznání a výkonu rozhodnutí jiného členského státu Evropské unie o propadnutí nebo zabránění majetku (§ 278 mjs),
13. v řízení, v němž se rozhoduje o uložení nebo změně zabezpečovací detence nebo o uložení nebo změně ochranného léčení, s výjimkou ochranného léčení protialkoholního.

Obviněný musí mít v případech uvedených v § 36 obhájce od doby, kdy vznikl důvod nutné obhajoby. Je-li tento důvod dán již v době zahájení trestního stíhání, musí mít obviněný obhájce již od tohoto okamžiku. Pokud by v přípravném řízení byly provedeny úkony, které neměly povahu neodkladných nebo neopakovatelných úkonů, a obviněný neměl obhájce za situace, kdy šlo o případ nutné obhajoby, jde o závažnou procesní vadu, kterou lze napravit jen tím, že takový úkon bude proveden znovu. Okolnost, že obviněný neměl v trestním řízení obhájce, ačkoliv ho podle trestního řádu mít měl, je důvodem dovolání [§ 265b odst. 1 písm. c)].

Novela trestního řádu provedená zákonem č. 459/2011 Sb., účinná od 1. 1. 2012, zavedla možnost **omezení nutné obhajoby z vůle obviněného** (§ 36b). Záměrem zákonodárce byla zjevná snaha šetřit veřejné prostředky vyplácené advokátům z důvodu nutné obhajoby. V podstatě jde ovšem o nežádoucí omezení práva obviněného na obhajobu.

Je-li dán důvod nutné obhajoby podle § 36 odst. 3 (řízení o trestném činu, na který zákon stanoví horní hranici trestní sazby převyšující pět let) nebo § 36a odst. 2 písm. b) (řízení o mimořádných opravných pro-

středcích, jde-li o trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let), **může se obviněný obhájce vzdát, nejde-li o trestný čin, za který lze uložit výjimečný trest.** Obviněný se může obhájce vzdát i v případě nutné obhajoby podle § 36 odst. 4 písm. a) (v hlavním líčení konaném ve zjednodušeném řízení proti zadrženému).

Vzdání se obhájce může obviněný učinit pouze výslovným písemným prohlášením nebo ústně do protokolu u orgánu činného v trestním řízení, který vede řízení; prohlášení musí být učiněno za přítomnosti obhájce a po předchozí poradě s ním.

Prohlášení o vzdání se obhájce může obviněný vzít kdykoliv zpět. Spolu se zpětvzetím prohlášení musí obviněný předložit plnou moc obhájce, kterého si zvolil, nebo požádat o jeho ustanovení; pokud tak neučiní, má se za to, že si obhájce nezvolil a obhájce se mu neprodleně ustanoví. Vzal-li obviněný své prohlášení o vzdání se obhájce zpět, nemůže se obhájce znovu vzdát. Úkony provedené od doručení prohlášení o vzdání se obhájce orgánu činnému v trestním řízení do jeho zpětvzetí není třeba opakovat jen z důvodu, že obviněný neměl v této době obhájce.

Nutná obhajoba trvá, dokud trvá její důvod.

V ustanovení § 36a tr. řádu a § 42 odst. 2 zák. mládeže je upravena nutná obhajoba obviněného ve vykonávacím řízení, v němž soud rozhoduje ve veřejném zasedání, v řízení o stížnosti pro porušení zákona, v řízení o dovolání a v řízení o návrhu na povolení obnovy řízení.

I když se jedná o případy nutné obhajoby, není obviněný zbaven svého základního práva **obhájce si dle vlastní vůle zvolit.** Je ovšem věcí obviněného, kdy a koho z osob oprávněných poskytovat právní služby formou obhajoby v trestním řízení pověří a zda vůbec využije svého práva obhájce si zvolit. Odpovědnost za provedenou volbu nese on sám.

Nevyužije-li obviněný svého práva zvolit si obhájce a nezvolí-li mu ho ani jeho opatrovník, může mu ho zvolit jeho příbuzný v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner nebo druh, jakož i zúčastněná osoba (srov. § 37 odst. 1 a v zák. mládeže § 44 odst. 2).

Oprávněná osoba zvolí obhájce vlastním jménem a zásadně na své

náklady. Obviněný musí s volbou souhlasit, pokud nejde o osobu omezenou ve svéprávnosti, neboť v tom případě tak mohou učinit i proti jeho vůli. V případě mladistvého obviněného tak může oprávněná osoba učinit rovněž proti jeho vůli. **Vždy má přednost ten obhájce, který byl zvolen obviněným, před obhájcem zvoleným jinou osobou nebo obhájcem ustanoveným (§ 37 odst. 2 tr. řádu a § 44 odst. 3 zák. mládeže).** Obviněný si na místo ustanoveného obhájce může jiného obhájce zvolit nebo může i ustanovenému obhájci udělit plnou moc. Může též kdykoliv odvolat plnou moc dosavadnímu obhájci, jehož si sám zvolil, nebo jehož mu zvolily osoby k tomu oprávněné, a zvolit si obhájce jiného, popřípadě vystupovat v další fázi řízení bez obhájce (pokud nejde o případ nutné obhajoby). Aby však nedocházelo k maření trestního řízení opakovanou změnou obhájce, doplnila novela trestního řádu z roku 2001 ustanovení v tom smyslu, aby změna obhájce nebyla důvodem pro odvolání již nařízených úkonů. **Proto dříve zvolený nebo ustanovený obhájce musí provádět úkony obhajoby do doby, než nově zvolený obhájce začne obhajobu osobně vykonávat.**

Již zmíněná novela trestního řádu z roku 2001 umožňuje soudu rozhodnout o **vyloučení zvoleného obhájce** (§ 37a). Může tak učinit předseda senátu a v přípravném řízení soudce, a to i bez návrhu, jestliže se zvolený obhájce opakovaně nedostaví k úkonům trestního řízení, při nichž je jeho účast nezbytná, ani nezajistí účast svého zástupce, ačkoliv byl řádně a včas o takových úkonech vyrozuměn. Další důvody pro vyloučení jsou uvedeny v ustanovení § 35 odst. 2 a 3 (jde o případy, kdy advokát nesmí být v trestním řízení obhájcem obviněného, srov. předchozí výklad) a stejně bude soud postupovat, jestliže obhájce zastupuje dva nebo více obviněných, jejichž zájmy si odporují, a sám z tohoto důvodu nepožádá o zproštění nebo nevypoví plnou moc. Z posledně jmenovaného důvodu nemůže vyloučený obhájce v téže věci dále vykonávat obhajobu žádného z obviněných. Ustanovení § 37a odst. 3 upravuje postup soudu při rozhodování o vyloučení obhájce. Před rozhodnutím o vyloučení ustanoveného obhájce předseda senátu a v přípravném řízení soudce umožní obviněnému a obhájci, aby se k věci vyjádřili, a v roz-

hodnutí k tomuto vyjádření přihlédne. Proti rozhodnutí o vyloučení obhájce je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

B. Jestliže obviněný nemá obhájce v případě, kdy ho mít musí (§ 36, § 36a a § 42 odst. 2 zák. mládeže), **určí se mu lhůta k jeho zvolení**. Pokud si v této lhůtě obhájce nezvolí nebo nezvolí-li mu ho oprávněné osoby či zákonný zástupce, bude mu na dobu, po kterou budou trvat důvody nutné obhajoby, neprodleně **obhájce ustanoven** (§ 38 odst. 1).

Je-li obviněných několik, ustanoví se těm, jejichž zájmy si v trestním řízení neodporují, zpravidla **obhájce společný** (§ 38 odst. 2). Tímto ustanovením zákon stanoví, že **kolize zájmů spoluobviněných** v téže trestní věci znemožňuje jejich společnou obhajobu jedním obhájcem. Kolize mezi spoluobviněnými nastane, jestliže spoluobvinění zastávají odlišné postoje ke stíhanému skutku, které mají zásadní význam pro posouzení jejich viny a míry jejich odpovědnosti. Typicky půjde o případ, kdy spoluobvinění se navzájem nebo i jednostranně obviňují (srov. č. 15/1991 Sb. rozh. tr.). Rozpornost zájmů spoluobviněných může nastat již od počátku obhajoby nebo kdykoliv později v průběhu řízení (například aniž by spoluobvinění v řízení vystupovali jeden proti druhému, může se důkazní situace vyvinout tak, že část důkazů usvědčuje jednoho z těchto spoluobviněných a vyvíňuje druhého a naopak, přičemž oba hájí jeden obhájce). Kolizních situací může být celá řada.⁵ Zjistí-li advokát při projednávání věci s klientem v rámci převzetí a přípravy obhajoby, že již v dané věci poskytl právní pomoc jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo jej o právní služby žádá, je povinen podle zákona o advokacii právní služby odmítnout [srov. § 19 písm. a)]. Občan má samozřejmě možnost zvolit si jiného obhájce. Jde-li o obhájce ustanoveného, musí být postupováno obdobným způsobem, tj. každému z obviněných, jejichž zájmy kolidují, musí být ustanoven obhájce samostatný. Další obhajování pouze některého z obviněných by mohlo vést k poškození zájmů druhého z obviněných.

⁵ Podrobněji k této otázce Fišer, K.: Některé problémy obhajoby při střetu zájmů mezi spoluobviněnými. Bulletin advokacie č. 1/1999, s. 16–24.

Podle § 40 je **ustanovený obhájce povinen obhajobu převzít**. Z důležitých důvodů však může na svou žádost nebo žádost obviněného být obhajoby zproštěn a místo něho je ustanoven obhájce jiný. Nejčastějším důvodem zproštění obhajoby na žádost je narušení vztahu důvěry mezi obviněným a obhájcem, ale může jím být např. postoupení věci jinému soudu, jehož sídlo je značně vzdáleno od sídla advokáta apod. Je-li ustanovený obhájce zproštěn povinnosti obhajování podle § 40, musí být místo něho ihned ustanoven obhájce jiný. V tomto případě předseda senátu nebo v přípravném řízení soudce neposkytují před ustanovením obhájce obviněnému lhůtu na to, aby si obhájce zvolil. Tím není dotčeno právo obviněného zvolit si podle § 37 odst. 2 místo obhájce, který mu byl ustanoven, obhájce jiného (srov. č. 36/1994 Sb. rozh. tr.).

Nedostatek právní úpravy před novelou z roku 2001 spočíval v tom, že ke zproštění obhajoby ustanoveného obhájce mohlo dojít pouze na žádost obviněného nebo obhájce. Novelou doplněné ustanovení § 40a soudu umožňuje, aby zprostil ustanoveného obhájce obhajování i bez návrhu, a to z důvodů uvedených v § 37a odst. 1 a 2, tedy ze stejných důvodů, pro které může být vyloučen zvolený obhájce. Stejně soud rozhodne, nevykonává-li ustanovený obhájce delší dobu obhajobu. Povinnosti obhajování zprostí v řízení před soudem předseda senátu a v přípravném řízení soudce.

Obhájce *ex officio* ustanovuje předseda senátu a v přípravném řízení soudce. Obdobně to platí **pro zrušení ustanoveného obhájce**, jestliže důvody nutné obhajoby pominou. Obhájce je obviněnému ustanovován písemným opatřením, proti kterému není přípustný opravný prostředek, stejným způsobem je rozhodováno o zrušení ustanovení nebo o zproštění obhajoby na žádost obhájce nebo obviněného. O zproštění obhajoby podle § 40a rozhoduje soud usnesením, proti němuž je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.

Objektivní postup při ustanovování obhájců se snaží zákonodárce zachovat tím, že stanoví **pravidla pro ustanovování obhájců**, viz § 39 odst. 2, 3.

Dojde-li ke spojení věcí a obviněnému byl v každé z těchto věcí usta-

noven obhájce, předseda senátu (soudce) zruší ustanovení těch obhájců, kteří byli ustanoveni později, jinak těch obhájců, kteří byli ustanoveni v řízení o méně závažném trestném činu (§ 39 odst. 4).

V obou případech, tedy jestliže si obviněný obhájce zvolí nebo je mu ustanoven, je obviněný zásadně povinen hradit náklady zastoupení, pokud nemá nárok na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu (srov. § 33 odst. 2 a výklad této otázky v předchozí kapitole učebnice).

Nedostatečná schopnost **mladistvého** náležitě se hájit nalezla svůj výraz v široce koncipovaném institutu obhajoby v **zákoně o soudnictví ve věcech mládeže**.

V řízení ve věcech mladistvých musí mladistvý mít obhájce od okamžiku, kdy jsou proti němu použita opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže nebo provedeny úkony podle trestního řádu, včetně úkonů neodkladných nebo neopakovatelných, a to pouze s tou výjimkou, že by nebylo možno provedení úkonu odložit a obhájce mladistvého o něm vyzoomět.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje nutnou obhajobu mladistvého také ve vykonávacím řízení [§ 42 odst. 2 písm. b) zák. mládeže] a v řízení o stížnosti pro porušení zákona, v řízení o dovolání a v řízení o návrhu na povolení obnovy řízení [srov. § 42 odst. 2 písm. c) zák. mládeže].

Shodně jako u obviněných všeobecně, nemůže být obhájcem mladistvého ten, kdo současně zastupuje osobu, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy mladistvého, a taková osoba nemůže mladistvému ani obhájce zvolit. I proti vůli mladistvého mají možnost zvolit mu obhájce příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, manžel, druh i zúčastněná osoba, pokud nezvolil mladistvému obviněnému obhájce zákonný zástupce nebo si jej mladistvý nezvolil na plnou moc sám, přičemž jeho volba obhájce má před ostatními přednost (§ 44 odst. 2 zák. mládeže).

Vzhledem k tomu, že úkony v řízení proti mladistvému obviněnému jsou svěřovány podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže do rukou specializovaným orgánům činným v trestním řízení, tak i při ustanovování obhájců by soud mládeže měl přihlížet k tomu, aby obhájce měl do-

statek životních zkušeností a dostatečnou praxi při poskytování služeb ve věcech mládeže.

Zvláštností v řízení proti právnické osobě je skutečnost, že zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim pro obviněnou právnickou osobu **vylučuje použití ustanovení trestního řádu o nutné obhajobě** (§ 35 odst. 2 topo). Všechna ostatní ustanovení trestního řádu týkající se obhajoby obviněné fyzické osoby obhájcem platí i pro obviněnou právnickou osobu, včetně práva nemajetné právnické osoby na obhajobu bezplatnou nebo za sníženou odměnu.

C. Jak bylo shora uvedeno, trestní řád zná pouze obhajobu na základě plné moci nebo obhajobu obhájcem ustanoveným soudem. Existuje však ještě jeden případ – **obhajoba určená advokátní Komorou** podle § 18 odst. 2 zák. o advokacii. Podle citovaného ustanovení nemůže-li se někdo poskytnutí právních služeb podle zákona o advokacii domoci, je oprávněn požádat Komoru, aby mu advokáta určila. Nejsou-li dány důvody pro odmítnutí podle § 19 zák. o advokacii, je Komorou určený advokát povinen právní služby poskytnout za podmínek v určení stanovených.

Určení obhájce Komorou je opatřením administrativní povahy, ke kterému je Komora zmocněna zákonem o advokacii. Komore je svěřena určitá veřejnoprávní pravomoc, kterou je advokát povinen respektovat. Advokát, který byl takto Komorou určen, je povinen uzavřít se žadatelem příkazní smlouvu, na jejímž základě bude udělena plná moc obhájci. Na rozdíl od ustanovení obhájce soudem tedy opatření Komory samo o sobě není právní skutečností, která již bez dalšího zakládá práva a povinnosti obhájce obhajobu vykonat (určení Komorou nenahrazuje udělení plné moci klientem). Právní skutečností legitimující obhájce k obhajobě je smlouva uzavřená s obviněným na základě určení Komorou. Přestane-li mít obviněný zájem na tom, aby jej obhájce dále obhajoval, stačí, aby plnou moc odvolal.⁶

⁶ Podrobněji k této otázce viz Ježek, V.: Právní povaha určení advokáta podle § 18 odst. 2 zák. o advokacii. Bulletin advokacie č. 8/1999, s. 10–13.

§ 4 Jiné osoby s obhajovacími právy

Kromě obhájce mohou některá práva ve prospěch obviněného v trestním řízení vykonávat třetí osoby, které lze rozdělit do dvou skupin:

A. Opatrovník obviněného, který je omezen ve svéprávnosti, vykonává obhajovací práva v **zastoupení** osoby, proti níž se trestní řízení vede, tedy **jejím jménem**.

Poměrně široký výčet práv opatrovníka je uveden v § 34 odst. 1, přičemž tato práva může opatrovník vykonávat jen **ve prospěch obviněného, a to i proti jeho vůli**. V porovnání s právy obhájce je obhajovací právo opatrovníka užší (nemůže se zúčastnit vyšetřovacích úkonů a nemá možnost styku s obviněným, který je ve vazbě). V případech, kdy nemůže vykonávat svá oprávnění a je zde nebezpečí z prodlení, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce může k výkonu těchto práv obviněnému ustanovit opatrovníka (§ 34 odst. 2).

Významné postavení má zákonný zástupce nebo opatrovník v řízení ve věcech mladistvých podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže – srov. § 43 cit. zák. Zákon vymezuje jejich oprávnění, a to právo mladistvého zastupovat, zvolit mu obhájce, činit za mladistvého návrhy a podávat opravné prostředky. Zákonný zástupce a opatrovník jsou oprávněni zúčastnit se těch úkonů, kterých se podle zákona může zúčastnit mladistvý. Ve prospěch mladistvého mohou tato práva vykonávat i proti jeho vůli.

B. Osoby se samostatnými obhajovacími právy jsou některé osoby obviněnému blízké a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Tyto osoby obhajovací práva ve prospěch obviněného vykonávají **vlastním jménem** a obsah těchto práv je uveden na různých místech zákona (srov. zejména ustanovení § 37 odst. 1, § 142 odst. 2, § 247 odst. 2 a § 72 odst. 1 zák. mládeže).

Příbuzní obžalovaného v pokolení přímém, jeho sourozenci, osvojitel, osvojenec, manžel, partner a druh mohou podávat ve prospěch obžalovaného odvolání, stížnost proti usnesení o vazbě a ochranném

lčení a o zabezpečovací detenci ve prospěch obviněného, mohou podat návrh na zaházení odsouzení, mohou obviněnému zvolit obhájce. Jde-li o mladistvého obviněného, mají tyto osoby právo podávat v jeho prospěch stížnost vždy (§ 72 odst. 2 zák. mládeže).

Orgán sociálně-právní ochrany dětí se bez zbytečného odkladu informuje o zaházení trestního stíhání mladistvého, doručuje se mu opis obžaloby, opis rozsudku a usnesení, vyzoomívá se o hlavním líčení a veřejném zasedání, má právo při těchto soudních jednáních činit návrhy, klást vyslychaným otázky, pronést závěrečnou řeč po závěrečné řeči mladistvého, podávat opravné prostředky ve prospěch mladistvého, a to i proti jeho vůli.